

Smernice za obravnavo vrstniškega nasilja v šoli

Doroteja Lešnik Mugnaioni

Šola za ravnatelje

Ingrid Klemenčič

oš Simona Jenka Kranj

Vrstniško nasilje je širok pojem, ki vključuje enkratna nasilna dejanja in dejanja afektivne agresivnosti pa tudi dolgotrajno in zlonamerno nasilje vrstnikov, ki ga imenujemo bullying oziroma trpinčenje. Skupni imenovalec teh različnih oblik nasilne komunikacije med vrstniki je zloraba moči, ki je lahko verbalna, fizična, čustveno-psihološka, socialna ali materialna. Predvsem kadar nasilje traja dolgo časa, pride do izrazitega neravnovesja v moči med žrtvijo in povzročiteljem, kar povzroči pri trpinčenem otroku stisko, nemoč, strah in številne druge čustvene, socialne, učne in zdravstvene posledice. Da bi znali vrstniško nasilje strokovno obravnavati, moramo upoštevati načela obravnave nasilja, predvsem temeljno načelo, da je treba žrtvi verjeti. Sledijo takojšnje intervencije, ki so usmerjene v zaščito žrtve in prekinitev nasilja, kasneje pa v šoli (timsko) oblikujemo procesne intervencije, kjer opredelimo (a) specifične vloge učiteljev, vodstva šole in svetovalne službe ter (b) dejavnosti za vse vpletene: žrtev, povzročitelja in opazovalce pa tudi za starše.

Ključne besede: vrstniško nasilje, obravnava v šoli, vloga deležnikov

Uvodne misli

Leta 1996 je Carrie Herbert za mladostnike,¹ ki so imeli travmatično izkušnjo z vrstniškim nasiljem oziroma bullyingom, ustanovila v Angliji Učni center Rdeči balon (Red Balloon Learner Center). V naslednjih letih je bilo v Veliki Britaniji ustanovljenih še več takšnih centrov, v katerih poteka pouk tako kot v običajni šoli, a so hkrati zelo drugačni od šol, saj sta prevladujoča pozornost in strokovno delo usmerjena v varno, spodbudno in spoštljivo učno okolje. Slednje je pravzaprav pogoj, da bi se mladostniki, ki jih je vrstniško nasilje v preteklosti čustveno, socialno in zdravstveno poškodovalo, sploh lahko učili in se vsestransko razvijali. V knjigi

¹ Vsi izrazi, uporabljeni v moški spolni slovnični obliki, so mišljeni kot nevtralni za moške in ženske ter obratno.

Rising About Bullying, From Despair to Recovery (Hayes in Herbert 2011) avtorici opisujeta naporno pedagoško, učno in terapevtsko pot, ki jo strokovnjaki, ki delajo v Rdečem balonu, prehodijo skupaj s travmatiziranimi mladostniki do trenutka, ko ti zmorejo zapustiti center in zaživeti svoje življenje ali pa nadaljevati študij na visokošolskih ustanovah. V knjigi osem nekdanjih učencev Rdečega balona pripoveduje svoje zgodbe o nasilju, ki so ga preživljali v angleških srednjih šolah, kakšne posledice imajo zaradi nasilja in kako so jim strokovnjaki v Rdečem balonu pomagali. V vseh osmih primerih, brez izjeme, *mladostniki povejo, da jim v šolah učitelji, razredniki in ravnatelji niso verjeli, ko so spregovorili o nasilju, niso jih zaščitili in zoper nasilje niso ukrepali. Nasilje vrstnikov se je zato še stopnjevalo, staršem, ki so v šolah iskali pomoč, pa so učitelji in vodstva šol govorili, da je problem v njihovih otrocih in njihovi preobčutljivosti ali iskanju pozornosti. Trdili so, da v njihovih šolah sploh ni tovrstnega nasilja.* Tudi v slovenskih šolah se srečujemo s sivim poljem neprepoznanega trpinčenja učencev in dijakov, čeprav v vzgojno-izobraževalnih zavodih potekajo številni preventivni programi za preprečevanje nasilja. V čem je problem? Ali je na tem področju še vedno premalo znanja in veščin? Gre za pomanjkanje empatije, poguma, pravičnosti? Je vzrok v strahu, nezaupanju v delovanje šole in drugih služb, ki naj bi pomagale pri reševanju takšnih primerov?

Namen prispevka je razbliniti katero od naštetih težav, dilem. Zato poskuša najprej opredeliti vrstniško nasilje in prepričati šole, da morajo verjeti in ukrepati, ko zaznajo nasilje, nato pa predstavlja še predlog smernic za njegovo strokovno in učinkovito obravnavo. Čeprav se zavedava izjemnega pomena preventivnega dela na tem področju, se v prispevku namenoma ukvarjava le z obravnavo vrstniškega nasilja, saj praksa v šolah² kaže, da so na tem področju praviloma šibkejše in manj uspešne. Ker pogosto še nimajo izdelanih ustreznih dogovorov ali postopkov za ukrepanje ob zaznavi vrstniškega nasilja, se dogaja, da se šole na nasilje ne odzivajo ali pa se odzivajo stihijsko in brez sistematičnega pristopa. Pri tem naju vodi načelo, da je hitra, strokovna in pravična obravnavna nasilja najboljša oblika preventive. Veliko pozornosti

² V Šoli za ravnatelje je v času do 2003 do 2013 potekala Mreža učečih se šol 2: Strategije za preprečevanja nasilja, v katero se je vključilo 88 vzgojno-izobraževalnih zavodov. Posnetki stanja, ki so jih vrtci in šole tekom dela v programu naredili, so pokazali, da so v iznajdbi pri ukrepanju zoper nasilje in pri oblikovanju ter izvedbi ustreznih intervencij.

v članku namenjava tudi definiranju vrstniškega nasilja oziroma bullyinga, saj je od njegove opredelitve odvisno, kako bomo načrtovali njegovo obravnavo v šolah. Najino razmišljanje zato pričenjava z vprašanjem: Kaj sploh je vrstniško nasilje?

Definiranje vrstniškega nasilja

Enotne definicije nasilja ni in s tem tudi ne definicije vrstniškega nasilja v šoli. Na opredelitev katere koli vrste nasilja namreč vplivajo vrednote, norme, ideologija in kultura subjekta, ki nasilje opazuje, ga raziskuje, se do njega opredeljuje, ga poskuša definirati. »Nasilje« kot pojem se vseskozi spreminja v času in prostoru in je predvsem kulturna kategorija, vedno ima normativno in družbeno sprejemljivo ozadje (Radford 2012; Lešnik Mugnai-*oni* 2012). Hkrati pa je razumevanje nekega vedenja kot nasilnega tudi izrazito individualno, tj. subjektivno, saj vsaka oseba drugače doživlja in pojmuje nasilje ter se do njega opredeljuje (Rigby 2008, 21). Po tej plati pa je definiranje nasilja tudi izrazito osebna kategorija. V zadnjih desetletjih se je v polju pojmovanja »nasilnega v medosebnih odnosih« veliko spremenilo, saj so številna dejanja, ki so bila v preteklosti sprejemljiva, postala nedopustna in inkriminirana, tako v družini kot v šoli. Hkrati je definiranje nasilja postalo vse bolj široko in »inkluzivno«, saj poleg fizične in spolne zlorabe ter grožnje s tovrstnim nasiljem (tradicionalno razumevanje nasilja) avtorji obravnavajo tudi psihološko-čustveno, socialno, verbalno, materialno zlorabo moči v medosebnih odnosih. Tako je za Muršiča nasilje nelegitimna raba moči v medosebnih odnosih, ki soočloveku krati ali ogroža katero od človekovih pravic in svobod (Muršič 2008, 20). V nizozemski kampanji proti nasilju v šoli pa so nasilje na primer definirali kot prestop črte med DA in NE. Svobodni smo pri izbiri lastnih dejanj, dokler ta ne motijo, ogrožajo, poškodujejo drugih. Brez dovoljenja je prestop meje med DA in NE nasilno dejanje (Bongers, Prior in Walraven 2003).

Čeprav nekateri avtorji, na primer Burgess-Jackson (Muršič 2008) ali Smith (2003), vztrajajo, da o nasilju lahko govorimo le, ko gre za uporabo fizične sile ali grožnje z njo, pa je med strokovnjaki veliko bolj pogosto »inkluzivno« definiranje nasilja v medosebnih interakcijah, ki vključuje vse oblike zlorabe. Temu razumevanju nasilja bova sledili tudi avtorici v nadaljevanju članka, saj izhajava iz načela, da nasilje definira zloraba moči in ne vrsta zlorabljene moči. »Nasilna je vsaka interakcija, kjer eden od subjektov zlorabi fizično, spolno, čustveno, materialno, socialno ali druge vrste

moč za dosego nekega cilja ali interesa in s tem drugega poškoduje oziroma nedovoljeno posega v njegove človekove pravice in dostojanstvo» (Lešnik Mugnaioni 2012, 149). Moč in njena zloraba sta torej ključni kategoriji opredelitve nasilja v medosebnih odnosih in s to ugotovitvijo se bomo v nadaljevanju posvetili nasilju med vrstniki v šoli.

Bullying – ustrahovanje in trpinčenje vrstnikov

V številnih vsakodnevnikih stikih, odnosih in komunikacijah med subjekti v šoli prihaja do različnih ravni in oblik sodelovanja, a tudi do konfliktov ali celo nasilnih dejanj. Prevladujoča oblika nasilnih interakcij v šoli je nasilje med učenci oziroma dijaki. Zanj se je v mednarodnem prostoru že v 70-ih letih 20. st. uveljavil termin *bullying*, saj so nasilje med vrstniki najprej pričeli raziskovati v Skandinaviji (npr. Olweus), Veliki Britaniji in ZDA. V Sloveniji so raziskovalci »bullying« različno prevajali, in sicer kot medvrstniško in vrstniško nasilje, ustrahovanje, trpinčenje, zlorabljanje, šikaniranje, maltretiranje, tiraniziranje, nagajanje (Osterman 2002, 138; Zabukovec Kerin 2002, 105). Našteti izrazi se po pomenu zelo razlikujejo: od nevtrálnih, kot je (med)vrstniško nasilje, ki sporoča le, da se neko nasilje dogaja med enako starimi učenci, do zelo pomenskih, kot so ustrahovanje, tiraniziranje, trpinčenje idr., ki izražajo vrsto in težo nasilnih dejanj med vrstniki. Najbolj se je uveljavil termin vrstniško nasilje, ki zelo široko vključuje najrazličnejše oblike nasilja med vrstniki; od zasmehovanja ter dajanja vzdevkov do trpinčenja in poškodovanja vrstnikov. Nujno je torej, da bolj natančno opredelimo, kaj je *bullying* in o kakšnem nasilju govorimo, ko uporabljamo termin vrstniško nasilje. Za *bullying* bova avtorici v nadaljevanju uporabljali termin trpinčenje.

Avtorji *bullying* (trpinčenje) definirajo kot *dolgotrajnejšo in ponavljajočo se zlorabo moči nad šibkejšim vrstnikom, kar vodi v njegovo vse večjo ustrahovanost, podrejenost, ponižanost ter poškodbe. Sistematično nasilje v žrtvi krepí strah, nemoč, obupanost in krivdo, kajti nasilju se sama ne zmóre zoperstaviti. Zloraba moči je lahko fizična, verbalna, čustveno-psihološka ali socialna s strani enega vrstnika ali pa skupine vrstnikov* (Lešnik Mugnaioni idr. 2009, 59; Cowie 2011, 34; Pušnik 1999, 34). Hayes in Herbert pa govorita o *bullyingu* kot »travmatičnem mučenju in sistematičnem uničevanju samospoštovanja in samozaupanja mlade osebe« (2011, 16).

V zadnjem desetletju se vse več pozornosti v tujini namenja preučevanju psihološkega in socialnega trpinčenja vrstnikov, kot so na primer socialna osamitev vrstnika, izdaja zaupnih informacij drugim, širjenje škodljivih in lažnih govoric o vrstniku, poniževanje vrstnika. Ugotovilo se je namreč, da so posledice za otroke, ki so tarče takšnih dejanj vrstnikov, lahko hujše in trajnejše kot je to pri verbalnem ali fizičnem nasilju (Rigby 2008, 48). Žal je razvoj internetne in telekomunikacijske tehnologije omogočil še bolj prefinjene in učinkovite zlorabe vrstnikov, ki jih je še težje odkriti in preprečevati.

Specifike internetnega nadlegovanja (cyber bullying), ki še povečujejo destruktivnost in škodljivost nasilja v primerjavi s klasičnim bullyingom oziroma trpinčenjem, so (Pušnik 2012, 119; Dimc 2013):

- anonimnost povzročitelja;
- skoraj neskončno občinstvo, sploh, če gre za uporabo spleta;
- spremenjeno razmerje moči (v anonimnosti ali v znanju o uporabi spleta ter elektronskih naprav);
- izrazito pomanjkanje nadzora in poznavanja dejanskega stanja na strani odraslih in institucij;
- izognitev kazni je zaradi pomanjkanja nadzora lažja kot pri klasičnem trpinčenju;
- prostor in čas nista omejena, saj sovražna sporočila lahko dosežejo žrtev kadar koli vklopi telefon, odpre e-pošto, klepetalnico, blog, svojo spletno stran ipd.;
- povzročitelj ne more opazovati žrtvinega takojšnjega odziva.

Nekateri tuji avtorji poleg cyber bullyinga identificirajo in proučujejo tudi različne druge podvrste bullyinga/trpinčenja: homofobno trpinčenje; nasilje, ki je usmerjeno zoper otroke s posebnimi potrebami; nasilje med mladimi nasilniškimi skupinami v lokalnih skupnostih; seksistično trpinčenje; rasistično trpinčenje; socialni trpinčenje in fazaniranje kot institucionalno obliko trpinčenja vrstnikov (Barter in Berridge 2011, 9; Rigby 2008, 26), kar kaže na veliko kompleksnost tega pojava in pa da so v določenih okoljih nekatere oblike trpinčenja vrstnikov bolj prisotne in pereče.

V literaturi zasledimo tudi ločevanje med malignim in nemaligim bullyingom. Rigby (2008, 23) meni, da se otrok ali mladostnik včasih ne zaveda, kako lahko nekatera njegova dejanja prizadejejo vrstnika. V takšnih primerih naj bi šlo za nemaligno nasilje. Največkrat se to zgodi, ko otrok deluje v afektu, nepremišljeno,

impulzivno. Ko ga soočimo s škodljivostjo njegovega vedenja, običajno z njim preneha. Povsem drugače naj bi bilo pri malignem trpinčenju, kjer učenec ali dijak zavestno in namerno škoduje, prizadene, ustrahuje vrstnika. Elementi, ki opredeljujejo maligno trpinčenje vrstnika, so naslednji (Rigby 2008):

- Posameznik ali skupina želi prizadeti nekoga oziroma nad njim izvaja pritisk.
- Same okoliščine odnosa so takšne, da povzročitelja vzpostavljajo močnejšega nasproti tarči njegove agresivnosti.
- Povzročanje bolečine ali grožnje so namerni.
- To nasilno dejanje ni izzvano in v nobenem smislu opravičljivo.
- Nasilna dejanja se ponavljajo.
- Trpinčeni in ustrašeni vrstnik se ne zmore ali noče zoperstaviti nasilju.
- Povzročitelji uživajo v občutenju nadzora, dominacije.

Tudi Pušnik (2012, 117) in Zabukovec Kerin (2002) zelo podobno definirata trpinčenje oziroma sistematično in dolgotrajno vrstniško nasilje:

- med žrtvijo in povzročiteljem je neravnotežje v moči,
- nasilje traja dlje časa,
- nasilje je lahko verbalno, psihološko, fizično ali ekonomsko,
- nasilje je usmerjeno večinoma v istega otroka,
- žrtev je nemočna, ne zmore se ubraniti nasilja, občuti strah.

Številni avtorji (Pušnik 2012, 134; Muršič 2012, 26; Barter in Berridge 2012, 34; Rigby 2008, 29) ugotavljajo, da vloge povzročiteljev, žrtev in opazovalcev nasilja pogosto niso fiksne, saj se razlike in neravnovesja v moči med vrstniki spreminjajo. Raziskave so pokazale, da je nemajhna skupina vpletenih v nasilje med vrstniki bila že v vseh naštetih vlogah. Pušnik (2012, 135) navaja, da imajo nosilci obeh vlog (povzročiteljev in žrtev) največ težav s prilagajanjem in funkcioniranjem v šoli ter so najmanj priljubljeni med vrstniki. Od skupine povzročiteljev se razlikujejo po čustvih, samopodobi in odnosu do šole (tu so bolj podobni žrtvam), od skupine žrtev pa se razlikujejo v agresivnosti in v družinskih razmerah (to jim je skupno s povzročitelji).

Trpinčenje oziroma bullying je praviloma proces, v katerem se nasilje dogaja dolgo časa in pogosto, redko pa se zgodi, da tudi posamezno hujše dejanje vrstniškega nasilja povzroči zelo podobno

travmo pri žrtvi kot je sicer značilna za izkušnjo z dolgotrajnim in sistematičnim nasiljem. Enkratno dejanje hujše zlorabe moči je prav tako trpinčenje (Rigby 2008, 24). Rigby poudarja, da ni vsako agresivno vedenje maligno in škodljivo, zato *pojmov agresivnosti in trpinčenja (bullyinga) ne bi smeli zamenjevati*. Agresivnost je namreč lahko tudi konstruktivna, neškodljiva, asertivna, t.i. »zdrava« agresivnost, trpinčenje pa je maligna, uničujoča agresivnost (str. 25).

Podobno razmišlja tudi Kristančič (2002, 98–99), ki k zdravi agresivnosti šteje samopotrjevalno agresijo in igrivo ali naga-jivo (športno) agresijo. Prav tako sta pozitivni obliki agresivnosti obrambna agresija (težnja, da bi odpravili nevarnost, zato cilj ni uničevanje, temveč ohranjanje in zaščita življenja) ter biološko adaptivna agresija (odgovor na ogroženost vitalnih človekovih interesov). Maligno agresivnost pa Kristančič (2002, 98–99) opredeli kot okrutno in uničujočo. Ne gre za obrambo pred ogroženostjo, ampak uničevanje drugega, ob čemer povzročitelj občuti užitek. Zgolj to obliko agresije avtorica definira kot nasilje.

Konflikt in nasilje

V strokovni literaturi najdemo enotno stališče, da gre pri trpinčenju za neravnovesje v moči med vpletenimi in za zlorabo moči nad šibkejšim vrstnikom ali vrstnico (Lešnik Mugnaioni idr. 2009, 59). V tem ključnem elementu definicije bullyinga/trpinčenja se nasilje razlikuje od konflikta med vrstniki. Pri konfliktu ne pride do neravnovesja v moči, saj sta obe ali več vpletenih strani približno enakovredni in enako močni v izražanju (lahko tudi agresivnem) svojih stališč, interesov, pozicij, identitet. Prav tako pri konfliktu v dinamiki njegovega razvoja vpleteni ne uporabijo nasilja za razrešitev konflikta, čeprav jih v zaostrovanje konflikta praviloma žene psihološka potreba po moči. Nasprotovanje drug drugemu stopnjujejo na neogrožajoč način. Tako je v konfliktu komunikacija med vpletenimi običajno sicer ovirana in neučinkovita, ena stran poudarja pomanjkljivosti druge strani, neprijetna in boleča čustva se intenzivirajo, zaupanje med vpletenimi se zmanjšuje (Prgič 2010, 26), a vendarle ne pride do izrazite zlorabe moči. To je temeljna razlika med konfliktom in nasiljem, ki pa jo v praksi šolskega vsakdana težje prepoznamo in zato pogosto vse pojave neželenega vedenja mečemo v isti koš ali jih celo enako obravnavamo.

Rigby (2008, 25) celo pretep dveh enako močnih dečkov, ki pre-

izkušata lastne moči in veščine, ne šteje k bullyingu niti k nasilju, saj ima zanj tak dogodek vse značilnosti konflikta, pri katerem ni neravnovesja v moči ali storjene krivice. Gre sicer za neželeno vedenje, ki ga je treba ustavljati, a obravnavali ga bomo drugače kot zlorabo moči med vrstniki. Konflikte vrstniki sami ali s pomočjo odraslih konstruktivno rešujejo s sodelovanjem, kompromisom, pogajanjem, mediacijo, arbitražo (Prgić 2010, 31), pri trpinčenju pa se različnosti (konfliktnosti) v stališčih, videzu, identiteti, sposobnostih, interesih, potrebah ... med vrstniki, povzročitelji zvestno lotevajo s pestmi, žaljenjem, poniževanjem, ustrahovanjem, uničevanjem lastnine, grožnjami, trpinčenjem. *Čeprav sta v medosebni komunikaciji pogosto zelo povezana, gre pri konfliktu in nasilju torej za različna pojava, ki imata različne dinamike, zakonitosti, vlogo vpletenih subjektov ter posledice, kar pa nujno vodi tudi v raznolikost pristopov pri reševanju konfliktov na eni strani in obravnavi nasilja na drugi strani.* V tem kontekstu želiva opozoriti na neprimernost (vrstniške) mediacije, sicer odlične metode za reševanje konfliktov, v primerih nasilja, ustrahovanja in trpinčenja vrstnikov. Zaradi porušenega ravnovesja v moči med žrtvijo in povzročitelji ter posledic, ki jih je utrpela žrtev, bi ji v procesu mediacije še dodatno škodovali, jo sekundarno viktimizirali (Rigby 2008, 192).

Temu pritrjuje tudi strokovnjak za vrstniško mediacijo Prgić: »Učenci, ki so žrtve, niso najboljši zagovorniki svojih pravic, zato jih nasilneži tudi najraje izbirajo kot tarčo. Obenem pa imajo nasilneži v večini primerov težave s sprejemanjem odgovornosti za svoje vedenje, prav tako pa imajo težave s tem, da bi se vživali v žrtev, da bi sočustvovali z njo, da bi bili empatični. Neustrezno je spodbujati pogovor, dokler je razmerje moči tako porušeno ... Zato je v tovrstnih primerih smiselno najprej nagovoriti nasilneža z vso avtoriteto, ki jo šolski strokovni delavci in ravnatelj imajo, temu pa lahko sledi mediacija, vendar le, če žrtev resnično želi govoriti z nasilnežem« (2010, 47).

Ko govorimo o bullyingu, govorimo torej o agresivnosti, ki je »maligna« in *hoče* škodovati, prizadeti, uničevati. Gre torej za ustrahovanje, trpinčenje, tiraniziranje. Vrstniki, ki želijo na tak način uveljaviti svojo moč v skupini, razredu, šoli, si zato za tarčo svoje agresivnosti izbirajo šibkejša posameznike. Sistematično fizično, čustveno, socialno, verbalno ali materialno nasilje vrstnika povzroči v odnosu med žrtvijo in povzročitelji specifično dinamiko, v kateri žrtev z vsakim novim nasilnim dejanjem izgublja samozaupanje in moč in zato ne zmore ukrepati. Čustva poni-

žanosti, strahu, žalosti, sramu, krivde se pri trpinčenem otroku tekom preživljanja nasilja krepijo in ga v odnosu do povzročiteljev delajo še bolj ranljivega, nemočnega. Zaključimo lahko, da so ključni elementi bullyinga – trpinčenja vrstnikov:

1. dolgotrajnost nasilja,
2. zlonamernost in sistematičnost nasilja,
3. zloraba moči, ki vodi v vse večje neravnovesje v moči med žrtvijo in povzročitelji,
4. raznolike in destruktivne posledice za vse vpletene, posebno za žrtev.

Razlikovanje med bullyingom in vrstniškim nasiljem

Kaj pa vrstniško nasilje? Vsekakor ni sinonim za bullying/trpinčenje, saj vključuje tudi druge vrste agresivnega vedenja in zlorabe moči, ki pa nimajo značaja sistematičnega trpinčenja vrstnikov. Vrstniško nasilje bi lahko definirali kot vsak nedovoljen vstop v prostor telesne, čustvene, socialne, spolne, duhovne nedotakljivosti vrstnika. Ti nedovoljeni »prestopi« so lahko zelo različni – po trajanju, vsebini, namenu, posledicah, a vsem je skupno, da nelegitimno, na silo posegajo v otrokovo nedotakljivost in dostojanstvo. Sem na primer spadajo tudi posamezna nasilna dejanja, afektivna ter »nemaligna« agresivnost vrstnikov, o kateri smo že govorili.

Ne štejemo pa k nasilju med vrstniki različna druga vedenja, ki so lahko tudi neželena, a ni prišlo do zlorabe moči nad vrstnikom, na primer zafrkavanje ali nagajanje. Med zafrkavanjem in dajanjem vzdevkov ter zasmehovanjem ni enostavno potegniti ločnice. A B. Coloroso je dobro opredelila razliko med zafrkavanjem in zasmehovanjem: zafrkavamo se, ko se zabavamo s prijatelji, zasmehujemo pa osebe, ki jih ne odobravamo, ki jih ne maramo in jih ne spoštujemo (Rigby 2008, 172). Zafrkavanje je zato neškodljivo vedenje, zasmehovanje ali sramotenje pa je nedvomno nasilno vedenje.

Pomembno je, da se zavedamo, da se je na neželena dejanja v šoli sicer treba odzvati, a nikakor nimajo enake teže in posledic in zato sta nujno tudi naš odziv ter obravnava dejanj drugačna. Ni vse, kar nas moti ali nam ni všeč, zaradi česar smo nezadovoljni, nam vzbuja stres ... nasilje. Med številnimi neprijetnimi ali neželenimi vedenji ter nasiljem obstaja ključna razlika – pri nasilju pride do zlorabe moči. V nadaljevanju prispevka se bova zato osre-

dotočili nanjo, naj si bo, da gre za posamezna dejanja nasilja ali pa za sistematično trpinčenje vrstnikov.

Posledice vrstniškega nasilja

Posledice vrstniškega nasilja, še posebno, če je le-to dolgotrajno in se celo stopnjuje, so mnogovrstne – za vse vpletene. Najbolj destruktivne so seveda za otroka ali mladostnika, ki je tarča nasilja, torej za žrtev.

Znaki in vedenja, ki jih opazimo pri otroku, ki preživlja vrstniško nasilje

Otroci običajno ne zmorejo povedati, da preživljajo nasilje v šoli, tudi, če gre za hude oblike trpinčenja, saj jih je strah, ne zaupajo odraslim, da jih bodo zaščitili, bojijo se, da jim ne bi verjeli ali maščevanja povzročiteljev ... Včasih učitelji ali starši posumijo, da gre za nasilje, a pogosto žrtve zanikajo, ne priznajo, da je sum upravičen. Zato je treba poznati znake, ki nam sporočajo, da se z otrokom nekaj negativnega dogaja, da je v stiski in v primežu nasilja. Znaki in vedenja, ki se pokažejo pri otroku, ki preživlja vrstniško nasilje, so v veliki meri podobni znakom, ki jih opazimo, ko otrok preživlja kako drugo vrsto nasilja v šoli ali pa v družini, drugih institucijah, soseski. Vseh posledic ni mogoče opredeliti, ker je odziv na nasilje vedno tudi individualen, zato se bomo omejili na najbolj pogoste in tipične (Pušnik 2012; Zabukovec Kerin 2002, 110; Rigby 2008; Hayes in Herbert 2011).

Poškodbe in drugi fizični znaki pri otroku, žrtvi vrstniškega nasilja:

- ima modrice, odrgnine, vreznine ali druge poškodbe, ki jih ni mogoče pojasniti drugače kot da so posledica nasilja;
- ima poškodovano šolsko opremo ali je celo nima, oblačila so raztrgana, popisana, domov pride brez oblačil, obutve;
- je lačen po odmoru za malico oz. kosilo, saj so mu malico ali denar zanjo vzeli.

Spremenjen odnos do šole, sprememba vedenja v šoli:

- boji se prihajati v šolo ali odhajati iz nje, spremeni svojo običajno pot, zato zamuja ali pa prihaja v šolo zelo zgodaj;
- na šolskih izletih je vedno v bližini učiteljice ali učitelja in se od njiju noče oddaljiti;

- ne želi se udeležiti taborov, šole v naravi, ekskurzij, saj je tam manj nadzora učiteljev in je bolj izpostavljen nasilju;
- starše prepriča, da ga spremljajo v šolo in čakajo ob koncu pouka;
- učni uspeh mu postopno upada – vse manj zanimanja kaže za učenje in delo;
- vse pogosteje izostaja od pouka zaradi slabega počutja;
- začne neopravičeno izostajati od pouka;
- preneha hoditi v šolo.

Spremembe v komunikaciji in odnosih:

- v šoli je pogosto sam, tudi med odmori, nima prijateljev;
- izoliran je od vrstnikov, pri skupinskih igrah je izbran zadnji, ne druží se s sošolci, ne vabijo ga na rojstne dneve in tudi sam nikogar ne povabi;
- starši poročajo, da je nenadoma postal zadirčen in grob;
- zapre se vase, manj komunicira;
- odklanja pogovor ali si izmisli neverjetno zgodbo, da bi ga pustili pri miru;
- staršem laže o dogajanju v šoli;
- sam začne uporabljati nasilje nad manjšimi otroci, svojimi mlajšimi brati in/ali sestrami;
- na zahtevo povzročiteljev začne krasti drugim otrokom.

Slabše počutje, motnje, poslabšanje zdravja:

- deluje vznemirjeno in nervozno;
- zjutraj mu je slabo, nemirno spi, boli ga trebuh;
- pogosto ima glavobol, vneto grlo, prebavne motnje;
- preneha jesti, ne pridobiva na teži;
- pojavijo se motnje hranjenja;
- poslabšajo ali pojavijo se motnje govora, tiki;
- prične močiti posteljo;
- nespečnost, nočne more;
- starši opazijo, da joka ob večerih v postelji;
- poslabša se mu koncentracija;
- deluje brez energije, utrujen in apatičen;
- je vse bolj depresiven, anksiozen, tesnoben;
- samopoškodovanje;
- govori o samomoru ali ga celo poskuša narediti.

Spremenjeno čustvovanje:

- deluje nesrečen in prestrašen;
- žalost je vse bolj izrazita (predvsem pri deklicah);
- pojavijo se izbruhi jeze (predvsem pri dečkih);
- vse bolj se počuti ogroženega, nemočnega;
- občuti sram in krivdo zaradi lastne nemoči in ker se nasilju ne zmore zoperstaviti.

Raziskava Inštituta za kriminologijo v osnovnih šolah (Muršič in Brvar 2010, 23) je pokazala, da so čustva učencev, ki so doživeli vrstniško nasilje, predvsem razočaranost, ponižanost, nesprejetost, pa tudi žalost, sovraštvo in strah. Največ neprijetnih in bolečih čustev doživljajo učenci, ki imajo izkušnjo nadlegovanja po telefonu ali internetu, spolnega nadlegovanja, zasledovanja ali zalezovanja, nasilnega zadržanja ali so bili zaprti, izsiljevanja za denar in snemanja s telefonom, kar kaže, da gre za zelo problematične oblike viktimiziranosti s hujšimi čustvenimi posledicami. Sklepamo lahko, da je tako zato, ker gre pri teh oblikah nasilja za izrazito izgubo nadzora in moči na strani žrtve.

Posledice vrstniškega nasilja za povzročitelje

Nasilje »poškoduje« tudi povzročitelje, saj utrjuje agresivnost, nekonstruktivne načine reševanja konfliktov in spoprijemanja s problemi, kar jim kasneje v življenju v interakcijah povzroča le še dodatne težave. Mladostniki, ki trpinčijo vrstnike, so pogosteje udeleženi v pretepih zunaj šole in so tudi sami poškodovani, imajo slabši učni uspeh, kasneje so pogosteje obravnavani zaradi kriminalnih dejanj (Pušnik 2012, 121), odvisnosti od alkohola in prepovedanih drog, nasilja v partnerskem odnosu in družini ter na delovnem mestu. Nekatero raziskavo so pokazale, da so povzročitelji pravzaprav osebno šibki, z izrazitimi čustvenimi primanjkljaji, nagnjeni k depresivnosti in celo samomorilnosti (Rigby 2008, 49). Omenjena raziskava Inštituta za kriminologijo je identificirala tudi čustva učencev, ki se vedejo nasilno. Ta so: dolgčas, prezir, privoščljivost, kljubovanje, jeza, sovraštvo, nezadovoljstvo, zavist in ljubosumje. Zanje je značilen tudi primanjkljaj sočutja, spoštovanja, vedoželjnosti pa tudi zaupanja, sramu in zaskrbljenosti (Muršič in Brvar 2010, 24). Gre za pomembne primanjkljaje, ki onemogočajo, da bi ti otroci ali mladostniki lahko vzpostavljali konstruktivne odnose ter bili deležni sprejetosti in spoštovanja in bili učno uspešni. S tem se jim zapirajo poti iz nasilnega vedenja. Načrtno (svetovalno) delo z njimi je v šoli zato nujno.

Posledice vrstniškega nasilja za opazovalce

Nasilje vpliva tudi na opazovalce nasilja, saj ustvarja ozračje strahu, zaostruje konflikte in poslabšuje odnose, vpliva pa tudi na zadovoljstvo s šolo ter učni uspeh (Pušnik 2012, 121). Dejstvo je, da opazovalci pogosto ne zaščitijo žrtev in ne storijo ničesar, da bi se nasilje ustavilo, čeprav so večinoma prisotni, ko se trpinčenje vrstnika dogaja in to celo v 85 % (Rigby 2008, 78). Tu strokovnjaki vidijo največji potencial za preprečevanje trpinčenja, saj bi bolj aktivna in pozitivna vloga opazovalcev lahko preprečila velik delež primerov nasilja.

V avstralski raziskavi bullyinga (Rigby 2008, 82) je dobrih 40 % osnovnošolcev menilo, da bi podprli žrtev, če bi bili priča trpinčenju, 25 % bi jih nasilje ignoriralo, tretjina pa bi jih povedala učitelju, pri srednješolcih (približno od 11 do 16 let) pa bi jih več kot 40 % ignoriralo nasilje, tretjina bi podprla žrtev, več kot 10 % pa bi podprlo nasilnega vrstnika. Prav toliko bi jih povedalo učitelju. Podatki nam povejo, da je pri starejših otrocih problematika težja in da so trpinčeni praviloma sami s »svojim problemom«. Opazovalci ne posredujejo v korist žrtve zaradi različnih razlogov: zdi se jim, da to ni njihov problem, bojijo se posledic vmešavanja, menijo, da je žrtev sama kriva za nasilje ali pa da bi vmešavanje stvari še poslabšalo oziroma ne bi imelo nobenega pozitivnega učinka (Rigby 2008, 86; Zabukovec Kerin 2002, 113).

Na drugi strani pa so v isti avstralski raziskavi otroci in mladostniki, ki so posredovali v korist žrtve, povedali, da so to storili: ker je bilo tako prav; ker so takšne osebe, ki pomagajo drugim; ker so se jim trpinčeni smilili; ker ne prenesejo nasilja; ker so se identificirali z žrtvijo; ker gre za daj-dam in drugič bo ona pomagala njim; ker je šlo za prijatelja ali ker so želeli biti heroji v razredu (Rigby 2008, 85). Ti odgovori opazovalcev kažejo na možnosti, ki jih imamo v šolah pri vplivanju na opazovalce, da se aktivneje vključujejo v preprečevanja trpinčenja, in sicer tako, da krepimo vrednote solidarnosti, pomoči drugim, pravičnosti, poguma, krepimo emocionalno pismenost (empatijo) in asertivnost ter odgovornost do drugih in skupnosti.

Obravnava vrstniškega nasilja*Načela obravnave nasilja v medosebnih odnosih*

Ko se lotevamo načrtovanja pristopov k obravnavi vrstniškega nasilja, moramo najprej opredeliti načela, po katerih bomo obravnavali nasilna dejanja. Načela, ki temeljijo na ničelni toleranci do nasilja in so se uveljavila pri obravnavi vseh vrst nasilja nad otroki

in drugimi žrtvami nasilja (Vanček 2002, 156; Horvat 2002, 108; Klemenčič 2015), so naslednje.

Žrtvi verjamemo. Gre za najbolj pomembno načelo, s katerim upravičimo zaupanje, ki nam ga je izkazala žrtev s tem, ko nam je povedala, kaj se ji je zgodilo. Brez upoštevanja tega načela obravnavati ni mogoča. Kaj verjamemo? To, kar je bilo povedano in zaupano. Ne gre nujno za celovito resnico nekega dogajanja, še posebno, če je trajalo dolgo časa, če je bilo veliko dogodkov in če je vpleteno večje število oseb. Morda celotne resnice sploh ne bomo nikoli izvedeli. Nujno pa je, da poznamo resnico žrtve, saj bomo brez nje zgrešili bistvo problema in žrtvi povzročili dodatno krivico in stisko. Nasilni dogodek v izhodišču definira žrtev, vse ostalo je pojasnitev širšega konteksta in vzrokov dogajanja.

Individualno doživljanje nasilja: ne sodimo nasilja po lastnih čustvih in izkušnjah. Ko smo omenili že poprej, vsaka oseba individualno doživi, občuti in razume nasilno dejanje in posledice. Do tega ima vso pravico in nihče je ne sme prepričevati o nasprotnem. Vsa čustva, občutki in zaznave so normalni in legitimni. Naloga strokovnih delavcev pa je, da žrtvi pomagajo in jo usmerjajo v iskanju poti iz nasilja in kaj bo s svojimi čustvi in spoznanji naredila zase in za svojo zaščito.

Nasilno vedenje je izbira. Za nasilje je odgovoren povzročitelj. Za svoja vedenja smo odgovorni sami! Celo čustva, ki so podlaga našim nasilnim reakcijam in vedenjem, izbiramo sami in so v tem smislu nasilni čustveni odziv na nek dražljaj ali situacijo (Muršič in Pušnik 2010, 13). Čeprav gre za otroke, je potrebno vztrajati na odgovornosti (ne nujno kazni) za njihova dejanja, kajti naučiti jih želimo, da bi znali naslednjič izbrati drugo obliko vedenja, ko se bodo ponovno soočili s čustvi jeze, ljubosumnosti, zavisti, žalosti, razočaranja ... Odgovornosti za izbiro nekega nasilnega vedenja zato ne smemo pripisovati žrtvi, saj bi jo to ponovno viktimiziralo in jo čustveno poškodovalo.

Ne minimaliziramo nasilja. Ker je doživljanje nasilja individualno, hkrati pa smo odrasli pogosto v situaciji, da ne poznamo vseh dejstev, ni prav, da nasilje vrednotimo, minimaliziramo, primerjamo z našimi preteklimi izkušnjami. Vsak ima pravico do svoje izkušnje in njenega občutenja.

Ne obljublamo. Ko se pogovarjamo z otrokom, ki je doživel nasilje, smo pogosto v skušnjavi, da bi mu obljubili, da se to ne bo več zgodilo in da ga bomo zaščitili ter preprečili, da bi še naprej trpel. Ker pa je ustavitev nasilja in ponovna vzpostavitev konstruktivnih odnosov med vrstniki odvisna od številnih dejavnikov, na katere

nimamo odločilnega vpliva, bi bila obljuba nepremišljena in zava-
jajoča. Razočaranje, ki bi sledilo nezmožnosti izpolnitve obljube,
bi v otroku zmanjšalo zaupanje v nas in v šolo kot institucijo.
Obljubimo le tisto, kar bomo sami zanj zagotovo storili.

Podpiramo pri iskanju izhoda iz nasilne situacije. Ko se pogo-
varjamo z otrokom, ki je doživel nasilje, si zanj vzamemo dovolj
časa, mirno in zbrano ga poslušamo, dajemo mu občutek varno-
sti in sprejetosti. S tem gradimo zaupni odnos z otrokom. Pri tem
poudarimo, da ni kriv za nasilje, da je nasilje nesprejemljivo in da
mu želimo pomagati pri izhodu iz stiske in nasilja. Povemo mu, da
je pogumen, da je spregovoril o nasilju in da ima veliko moči, saj
je preživel različne oblike trpinčenja. Tako otroka opolnomočimo
za skupno iskanje rešitev.

Upoštevamo moč vpletenih subjektov. Zelo pomembno načelo,
saj gre pri nasilju za zlorabo moči, a je to dejstvo nemalokrat pri-
krito. Povzročiteljem namreč lahko uspe interpretirati dogajanje
tako, da je krivda porazdeljena na vse vpletene ali pa nimamo in-
formacij za uvid v to, kar se je zgodilo in površno ocenjujemo, da
gre za konflikt ali neškodljivo zafrkavanje. Vedno je treba posku-
šati dobiti več informacij, da lahko bolje raziščemo razmerja moči
med vpletenimi oziroma morebitno zlorabo moči.

Ne soočamo žrtve in povzročitelja. Soočanje žrtve in povzroči-
telja, zlasti, če je nasilje trajalo dolgo časa in ima žrtev zaradi
tega čustveno-psihološke posledice, trpinčenega sekundarno vik-
timizira. Praviloma namreč povzroči dodatno škodo temu, ki je
že sicer oškodovan, ranjen, ponižan, ustrahovan, saj ne upa in ne
zmore povedati, kaj se je zgodilo v prisotnosti povzročitelja. Soo-
čenje (nehote) žrtvi in povzročitelju daje tudi sporočilo, da sta oba
enako odgovorna za storjeno nasilje in za iskanje rešitev oziroma
popravo storjenega. To je škodljivo sporočilo tudi za opazovalce
in starše, saj posredno relativizira nasilje in odgovornost zanj. Z
otroki ali mladostniki, ki so bili vpleteni v nasilje, se je torej treba
pogovoriti ločeno: žrtev podpreti in ji pomagati, od povzročitelja
pa z avtoriteto odraslega zahtevati odgovornost.

Ne prelagajmo odgovornosti za ukrepanje na druge. Odrasli:
učitelji, svetovalni delavci, vodstva šol ali starši moramo ukrepati,
ko zaznamo vrstniško nasilje v skladu s svojimi vlogami, kompe-
tencami ter pooblastili. Prelaganje odgovornosti na druge običajno
pelje le v »pometanje problema pod preprogo«, kar pomeni, da se
le-ta še razraste in je škoda naposled še veliko večja. Sprejeti mo-
ramo, da je vrstniško nasilje problem vseh deležnikov v šoli, ne
le neposredno vpletenih učencev, staršev ali razrednikov. Hkrati

pa je tudi resen problem šole kot institucije, saj vpliva na šolsko klimo, odnose, zadovoljstvo in uspešnost.

Vloge in naloge posameznih deležnikov v šoli

Če želimo, da smo pri obravnavi nasilja učinkoviti, strokovni ter pravični, moramo v šoli dogovoriti korake ukrepanja, vlogo posameznih strokovnih delavcev in oblike intervencij. Predlagava naslednje vloge deležnikov v šoli (Lešnik Mugnaioni, Klemenčič in Čagran 2013, 10):

1. Vodstvo:

- se vedno seznani z dogodkom in je seznanjeno z vsemi nadaljnjimi postopki znotraj šole,
- po potrebi (pogosto) opravi razgovor z žrtvijo in učencem, ki trpinči,
- formalno obvešča ustrezne institucije, sodeluje z zunanjimi inštitucijami, če je to potrebno (policija, CSD), prav tako z mediji,
- strokovnim delavcem, če izkažejo to potrebo, omogoči strokovno podporo,
- se pogovori s starši,
- skrbi, da je šola za otroka varovalni dejavnik,
- sodeluje pri načrtovanju preventive (imenuje skupino).

2. Svetovalna služba:

- vodi tim v šoli,
- z otrokom (z žrtvijo in učencem, ki trpinči) vodi svetovalne razgovore,
- skrbi, da je šola za otroka varovalni dejavnik,
- sodeluje z ravnateljem (ga obvešča, sodeluje pri načrtovanju nadaljnjih postopkov),
- sodeluje z učitelji/vzgojitelji/tehničnimi delavci,
- sodeluje s starši,
- načrtuje (tudi educira učitelje) preventivo,
- dela s skupino/oddelčno skupnostjo,
- sodeluje z zunanjimi inštitucijami v dogovoru z ravnateljem.

3. Učitelj/vzgojitelj:

- skrbi, da je šola za otroka varovalni dejavnik,

- če mu otrok zaupa oz. ga izbere za zaupno osebo, ohrani »status« zaupne osebe,
- načrtuje delo z oddelčnim učiteljskim zborom, otroku nudi ustrezne podporne mehanizme,
- če je pri otroku zaradi stisk učni uspeh slabši, mu zagotovi ustrezno učno pomoč,
- načrtuje delo in dela z oddelčno skupnostjo.

Intervencije ob zaznanem vrstniškem nasilju

Ko v šolskem prostoru zaznamo vrstniško nasilje, vidimo spremembe v vedenju posameznika, ali dobimo informacijo o nasilju od nekoga tretjega, je naša naloga, da ukrepamo oziroma interveniramo. Že sama beseda »intervencija – intervenirati« (lat. posredovanje, poseg ali pomoč), narekuje naše delovanje, ukrepanje.

Ko se soočimo z nasiljem med vrstniki, je prvi in najbolj pomemben korak, da takoj ustavimo nasilje in zaščitimo žrtve. Prav na slednje pogosto pozabimo in zaščito žrtve »preložimo« na pozneje, ko bomo »imeli več informacij in bomo slišali tako eno kot drugo vpleteno stran«. S tem pa tvegamo, da prav žrtev izpostavimo ponovnemu nasilju s strani povzročitelja, morebiti celo še bolj intenzivnemu in ogrožajočemu. Hkrati pa kršimo načela, ki so pri obravnavi nasilja med vrstniki izjemnega pomena.

Takojšnjo intervencijo, torej ustavitev nasilja in zaščito žrtve, je dolžan izvesti vsak zaposleni v vzgojno-izobraževalnem zavodu, ne glede na naloge, ki jih v šoli opravlja, oziroma ne glede na njegove kompetence. Prav zato je prav, da pri oblikovanju dogovorov o ravnanju ob zaznavi vrstniškega nasilja, sodelujejo vsi zaposleni; vodstvo, svetovalna služba, učitelji, vzgojitelji in podporno osebje.

Ko ustavimo nasilje in poskrbimo za žrtev, ne smemo zaključiti z delom. Pravzaprav je to šele začetek dela v šoli. Nadaljnje delo mora biti dobro načrtovano, tako delo z žrtvijo in povzročiteljem kot tudi z razredom/vrstniško skupino. Predlagava, da ga poimenujemo *procesna intervencija*. V tej fazi ima pomembno vlogo svetovalna služba, ki načrtuje, včasih pa tudi vodi in evalvira procesno delo s posameznikom ali razredom.

O pogovoru z otokom (žrtvijo, povzročiteljem ali opazovalcem) sva razmišljali že v prejšnjem poglavju. Pri pogovoru z otrokom veljajo v veliki meri enaka pravila kot za pogovor z odraslo osebo; pogovor ima svoje faze in elemente, zahteva upoštevanje enakih splošnih načel svetovanja, enaki napotki veljajo za njegov začetek in zaključek. Je pa svetovalni pogovor z otrokom potrebno pri-

lagoditi njegovi starosti, sposobnostim razumevanja in izražanja (Klemenčič 2013, 30).

Ko se ukvarjamo z vrstniškim nasiljem, pomislimo tudi na možnost, da je povzročitelj lahko žrtev nasilja v družini. Tuje empirične raziskave so namreč pokazale, da so otroci, ki so neposredne žrtve nasilja v družini (ali odraščajo v družini, kjer eden od staršev izvaja nasilje nad drugim), pogostejše nasilni nad vrstniki, prav tako so pogostejše žrtve vrstniškega nasilja. Če zaznamo sum, da gre za nasilje v družini, moramo v skladu z Zakonom o preprečevanju nasilja v družini narediti zapis zaznave ter o sumu obvestiti pristojni Center za socialno delo (Filipčič in Klemenčič 2011).

Procesna intervencija zahteva tudi delo z razredom. Tu je sodelovanje svetovalnega delavca in učitelja nujno, torej timsko. Delo v okviru oddelčne skupnosti naj bo dobro načrtovano in vrednoteno. V strokovnih knjižnicah je moč poiskati mnogo literature, kjer najdemo različne oblike in načine dela s skupino v okviru razrednih ur. Če bomo v šolskem prostoru zavzeli ničelno toleranco do nasilja med vrstniki in usklajeno (dogovorjeno) reagirali na tovrstno nasilje, ga v največji možni meri preprečevali (dežurstvo na hodnikih, pozornost do »skritih« kotičkov v šoli ...), bomo za otroke najbolj učinkovit zgled in prepričljiv »model«.

Če so posledice vrstniškega nasilja poškodbe ali če je šlo za spolno ali internetno nadlegovanje, uničevanje opreme ali izsiljevanje za denar, elektronske naprave ipd., je potrebno vključiti tudi zunanje inštitucije, predvsem policijo, ki bo opravila ustrezne pogovore s povzročiteljem in njegovimi starši. Četudi otroci do 14 let nimajo nikakršne kazenske odgovornosti, je prav, da o dejanjih, ki so sicer kazniva dejanja, obvestimo policijo pa tudi center za socialno delo.

Da bo delo v šoli potekalo čim bolj usklajeno in bo znano vsem v šoli, predlagava naslednjo shemo, v kateri so prikazani koraki ravnanja šole ob zaznavi vrstniškega nasilja:

1. Takojšnja intervencija:

- takojšnja ustavitev nasilja in zaščita žrtve nasilja (vsak zaposleni).

2. Procesna intervencija:

- delo (pogovor) z žrtvijo (glede na kompetence strokovnega delavca),
- delo z učencem, ki trpinči,
- delo z razredom,

PREGLEDNICA 1 Predlog obravnave – uničevanje potrebščin, izsiljevanje, grožnje

Čas ukrepanja	Ravnatelj	šss	Učitelj/razrednik
Takoj			Pogovori se z žrtvijo in jo zaščiti. Obvesti šss. Pogovor s povzročiteljem (povzročitelju prepove takšno vedenje, predlaga vzgojni opomin ali vzgojni ukrep).
Kasneje (procesno)		Svetovalno delo z žrtvijo (psihosocialna podpora). Delo s starši. Preverjata odnose in dinamiko v razredu, počutje učenca, ki je bil žrtev (timski pristop). Spremljanje napredka v skladu z individualiziranim vzgojnim načrtom za žrtev in povzročitelja.	Obvesti starše vseh vpletenih. Obvesti ravnatelja.

Povzeto po Lešnik Mugnaioni, Klemenčič in Čagran (2013).

- delo s starši,
 - vključitev drugih inštitucij (policija, CSD).
3. Delo v timu (ravnatelj, svetovalni delavec, razrednik, otrokova zaupna oseba, po potrebi pa tudi drugi strokovni delavci).

Predlogi obravnave različnih vrst vrstniškega nasilja v šoli

V zadnjem delu članka predstavlja opis konkretnih primerov vrstniškega nasilja iz šolskega prostora ter predlagava smernice dela (takojšnje intervencije in procesne intervencije), kjer upošteva kompetence in znanja posameznih strokovnih delavcev.

Vrstniško nasilje – uničevanje potrebščin, izsiljevanje, grožnje

Tine obiskuje 7. razred osnovne šole. Do sedaj je bil učno uspešen učenec, prav tako priljubljen med vrstniki. V sedmem razredu pa je Tinetu učni uspeh padel, v šolo ne hodi več rad. Učiteljica je povabila mamo na pogovorne ure. Mama je razredničarki povedala, da v zadnjem letu Tine pogosto izgublja šolske potrebščine, večkrat so tudi polomljene in uničene. Domov prihaja lačen. Tudi za denar prosi pogosteje. V popoldanskem času se več zadržuje doma. Na pogovor povabita tudi učenca Tineta, ki vse zanika. Je pa vidno prestrašen.

PREGLEDNICA 2 Predlog obravnave – fizično nasilje s telesno poškodbo

Čas ukrepanja	Ravnatelj	šss	Učitelj/razrednik
Takoj			Poskrbi za zdravniško pomoč (pokliče nujno medicinsko pomoč) in za varnost ostalih učencev.
		Obvesti starše.	Obvesti ravnatelja in šss.
		Obvesti policijo.	Spremlja učenca v zdravstveni dom.
Kasneje (procesno)	Pogovor s povzročiteljem.		Naredi zapisnik dogodka.
	Pogovor z žrtvijo.	Pogovor z žrtvijo.	Predlaga vzgojni ukrep ali vzgojni opomin.
	Po potrebi drugi ukrepi za zaščito žrtve (premostitev povzročitelja v drug oddelk, dodaten nadzor v oddelku v času odmorov).		
		Delo s starši.	
		Delo z razredom, skupaj z razrednikom, tim.	
		Spremljanje napredka v skladu z individualiziranim vzgojnim načrtom za žrtev in povzročitelja.	

Povzeto po Lešnik Mugnaioni, Klemenčič in Čagran (2013).

S pogovorom nadaljuje mama doma. Po daljšem prigovarjanju Tine le pove, da se boji novega sošolca Nejca. Tega ni želel povedati doma ali v šoli, ker se je bal, da bo potem še slabše. Po daljšem pogovoru mama izve, da mora Tine skoraj vsak dan dati svojo malico Nejcu. Grozi mu, da ga bo po pouku počakal in ga pretepel, če mu ne da malice, ne prinese denarja, ali če komu o tem pove. Svojo namero potrdi z uničevanjem Tinetovih šolskih potrebščin; najbolj pogosto jih vrže v smeti, čez okno, ali pa enostavno vzame. Puščico meče po razredu, drugi sošolci jo lovijo in se mu smejejo. Večkrat mu skrije očala, predvsem ko se pripravljajo na športno vzgojo. Tudi pred kratkim, ko je prinesel domov polomljena očala, ki naj bi jih zlomil sam, jih je v resnici zlomil Nejc. Zabičal mu je, da tega doma ne sme povedati, sicer bo hudo. Mislil je, da če ne bo naredil nič, mu bo dal Nejc sčasoma mir. Tudi drugi sošolci se Nejca bojijo. Mama sporoči učiteljici, kaj je izvedela.

Vrstniško nasilje – fizično nasilje s telesno poškodbo

Na uri oddelčne skupnosti v 9. a razredu je razredničarka spregovorila o pritožbah učiteljev, ki poučujejo v oddelku. Pritožbe

PREGLEDNICA 3 Predlog obravnave – psihično nasilje, zasmehovanje, dajanje vzdevkov

Čas ukrepanja	Ravnatelj	šss	Učitelj/razrednik
Takoj			Pogovori se z žrtvijo in učenko, ki je povedala za nasilje. Zaščiti obe učenki (tudi učenko, ki je povedala za dogajanje doma). Obvesti šss.
		Obvesti ravnatelja. Pogovor s starši.	Naredi zapis dogodka.
Kasneje (procesno)	Pogovor z razredom.	Pogovor z žrtvijo. Pogovor s povzročiteljico. Pogovor z razredom. Sistematično, načrtno delo z razredom (tematske razredne ure, razredni projekt ...).	Pogovor z razredom. Sistematično, načrtno delo z razredom (tematske razredne ure, razredni projekt ...). Delo s starši (roditeljski sestanek ...).

Povzeto po Lešnik Mugnaioni, Klemenčič in Čagran (2013).

so predvsem zaradi klepetanja in s tem onemogočanja podajanja učne snovi. Učence je pozvala, da povedo svoje mnenje. Primož se je opogumil in povedal, da pouk največkrat moti Blaž, ki upada učitelju v besedo in neprestano nekaj komentira. Razredničarka Blažu pove, da s tem vedenjem ne bo uspešno zaključil razreda (Blaž ima slabši učni uspeh) in da si bo prislužil tudi vzgojni ukrep ali vzgojni opomin.

Po končani uri je Blaž na hodniku prestregel Primoža. Porinil ga je ob steno, ga zmerjal, da je izdajalec in ga s pestjo večkrat močno boksnil v trebuh (Blaž trenira boks). Nekaj sošolcev je burno reakcijo Blaža spodbujalo, drugi so se odstranili. Ko se je Primož poskusil braniti, ga je močno udaril s pestjo v obraz in mu zbil prednji zob. Še več poškodb je preprečil učitelj, ki je prišel po hodniku. Primož je potreboval takojšnjo zobozdravniško pomoč. Vendar pa učitelj Blaža ni uspel pomiriti, zato je zahteval od ostalih učencev, da gredo v razred oziroma v zbornico po pomoč.

Vrstniško nasilje – psihično nasilje, zasmehovanje, dajanje vzdevkov

Metka je od prvega do petega razreda obiskovala manjšo podružnično šolo. Doma imajo večjo kmetijo. Učiteljice so Metko opisovale kot prijetno, veselo in preprosto deklico, ki je vedno pri-

pravljena pomagati sošolcem. Je bolj močne postave. V šestem razredu je Metka začela obiskovati Centralno šolo v mestnem okolju. Nove sošolke so bile večinoma iz mesta. Ena izmed učenk, Monika (Monika ima v razredu pomemben status), je kmalu začela zmerjati Metko; »kmečka butara«, »obleke dobivaš na Rdečem križu«, »poglej se, si bolj široka kot dolga« in podobno. Na svojo stran je pridobila večjo skupino sošolcev, ki so Metko zmerjali ob vsaki priložnosti. Zatiskali so si nos, ko je Metka prišla mimo, si šepetali in jo sistematično izločali iz skupine. Metka je bila v razredu vedno bolj sama, odklanjala je hrano, pogosto so se pojavljale psihosomatske motnje, zaradi katerih je ostajala doma. Izogibala se je športnih dni in drugih aktivnosti šole. Ker ni želela na šolski tabor, je razredničarka poklicala starše, ki so od Metke zahtevali, da se tabora udeleži. Pred odhodom je hudo zbolela.

Kaj se dogaja v razredu, je doma povedala sošolka Lara. In čeprav se ji je Metka smilila, ni storila nič, saj se je bala, da bodo tudi njo sošolke izločile iz razreda. Larina mama je o povedanem obvestila razredničarko.

Vrstniško nasilje – internetno nadlegovanje

Vita je učenka 8. č razreda. Zaradi specifičnih učnih težav branja in zapisovanja je učenka s posebnimi potrebami. Ima odločbo, ki ji omogoča napovedano preverjanje in ocenjevanje znanja. Ima tudi eno uro pomoči specialne pedagoginje in eno individualno uro z razredničarko, s katero imata dober odnos. V razredu ima malo prijateljev.

Vita je na individualni uri razredničarki razburjena povedala, da so po vseh grdih komentarjih na Facebooku sedaj sošolke ustvarile še lažen profil z njenim imenom, na katerem so zapisale, da je zaljubljena v Bineta iz sosednjega razreda. V njenem imenu so na lažnem profilu pisale ljubezenske izjave. Povedala je še, da se ji sedaj posmehuje cela šola. Razredničarka jo je poskušala najprej pomiriti in se bolj natančno ter usmerjeno pogovoriti z njo. Vita ji je povedala, kakšne komentarje so sošolke zapisovale na njen profil, kako so jo žalile in k temu spodbujale še ostale na Facebooku. Ker je želela, da so njene prijateljice, jim je zaupala svoje geslo, posledično so imela dekleta dostop do njene strani. Doma si ne upa povedati, ker je oče proti družbenim omrežjem, zato z mamico pred njim skrivata, da je na Facebooku. Najbolj jo skrbi, kaj vse bodo še zapisali sošolci, kdo vse bo to prebral in

PREGLEDNICA 4 Predlog obravnave – internetno nadlegovanje

Čas ukrepanja	Ravnatelj	šss	Učitelj/razrednik
Takoj		Opravi ločene pogovore z žrtvijo in povzročitelji-cami. Obvesti starše o dogodku (lahko skupaj z razrednikom).	Obvesti ravnatelja in šss. Naredi zapisnik.
	O dogodku obvesti policijo.		
Kasneje (procesno)		Pogovori z žrtvijo (nadaljnje delo, podpora). Delo z razredom (delavnice o varni rabi interneta, razvijanje ustrezne klime v razredu ...) – timsko delo. Spremljanje napredka v skladu z individualiziranim vzgojnim načrtom za učenca. Delo s starši – predavanje o varni rabi interneta ...	Vzgojni opomin ali vzgojni ukrep za povzročiteljice.
	Po potrebi drugi ukrepi (premestitev povzročiteljic v drug oddelek ali pa žrtve, če sama tako želi ...).		

Povzeto po Lešnik Mugnaioni, Klemenčič in Čagran (2013).

pa, da jo bodo v šoli še bolj zmerjali; veliko opazk namreč sliši že zaradi statusa učenke s posebnimi potrebami.

Sklepne misli

Predstavljeni primeri obravnave različnih oblik vrstniškega nasilja v šoli so predlogi, ki naj šolam pomagajo pri oblikovanju njihovih dogovorov. Ne gre za »recepte«, ampak za smernice, ki jih bodo šole prilagodile svojim specifikam in kulturi reševanja problemov. A ne pozabimo: nobena posebnost oziroma drugačnost šole ne more in ne sme »preglasiti« temeljnih strokovnih načel obravnave nasilja ter etične in pedagoške zaveze šole, da aktivno preprečuje nasilje in zagotavlja varnost učencem in drugim deležnikom v šoli.

Upava, da sva uspeli v članku prepričati šole, da je potrebno tako preventivo kot tudi intervencije na področju (vrstniškega) nasilja načrtovati sistematično, saj je le tako več možnosti, da bomo ravnali strokovno in pravično. S tem pa tudi zagotovili ustrezen preventivni učinek na učence, starše ter učitelje.

Literatura

- Barter, C., in D. Barridge. 2011. »Introduction.« *V Children Behaving Badly? Peer Violence Between Children and Young People*, ur. C. Barter in D. Barridge, 1–18. Oxford: Wiley.
- Bongers, C., F. Prior in G. Walraven. 2003. »From Combating Bullying and Violence to Fostering Prosocial Behaviour.« *V Violence in Schools: The Response in Europe*, ur. P. K. Smith, 265–281. London: RoutledgeFalmer.
- Cowie, H. 2011. »Understanding Why Children and Young People Engage in Bullying at School.« *V Children Behaving Badly? Peer Violence Between Children and Young People*, ur. C. Barter C. in D. Barridge, 33–45. Oxford: Wiley.
- Dimc, M. 2013. »Spletno nadlegovanje.« Predavanje v programu Mreže učecilh se šol in vrtcev, Kranj, 14. marec.
- Hayes, R., in C. Herbert. 2011. *Rising About Bullying: From Despair to Recovery*. London in Philadelphia: Jessica Kingsley.
- Horvat D. 2002. »Telefonski svetovalni pogovor z žrtvijo nasilja.« *V Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje*, ur. D. Horvat, D. Lešnik Mugnaioni in M. Plaz, 108–125. Ljubljana: Društvo sos telefon.
- Filipčič, K., in I. Klemenčič. 2011. *Obravnavanje nasilja v družini: priročnik za zaposlene v vzgojno-izobraževalnih zavodih*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Klemenčič, I. 2013. »Nasilje v družini – kaj še lahko naredimo svetovalni delavci?« *V Šolsko svetovalno delo*, 17 (1–2): 27–33.
- Kristančič, A. 2002. *Socializacija agresije*. Ljubljana: Združenje svetovalnih delavcev Slovenije.
- Lešnik Mugnaioni, D. 2012. »Kako celostno preprečevati nasilje v šoli.« *V (O)krog nasilja v družini in šoli*, ur. M. Muršič, 145–171. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Lešnik Mugnaioni, D., I. Klemenčič in S. Čagran. 2013. »Oblikovanje usmeritev za poenoteno obravnavo nasilnih dejanj v šoli.« Gradivo za udeležence tematske delavnice, Šola za ravnatelje, Kranj.
- Lešnik Mugnaioni, D., A. Koren, V. Logaj in M. Brejc. 2009. *Nasilje v šoli: opredelitev, prepoznavanje, preprečevanja in obravnavo*. Kranj: Šola za ravnatelje.
- Muršič, M. 2008. »Strukturne kontingence emocionalne fenomenologije medosebne nasilnosti.« Doktorska disertacija, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Muršič, M. 2012. »Prekiniti krog nasilja: za varnejše družine in vzgojno-izobraževalne zavode.« *V (O)krog nasilja v družini in šoli*, ur. M. Muršič, 7–42. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Muršič, M., in B. Brvar. 2010. »Izbor (s čustvi povezanih) ugotovitev naše raziskave.« *V Znanje o čustvih za manj nasilja v šoli*, ur. M. Muršič, 21–26. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

- Muršič, M., in M. Pušnik. 2010. »Kontekstualno razumevanje čustvenosti nasilja.« V *Znanje o čustvih za manj nasilja v šoli*, ur. M. Muršič, 15–16. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Osterman, A. 2002. »Medvrstniško nasilje.« V *Socializacija agresije*, ur. A. Kristančič, 137–162. Ljubljana: Združenje svetovalnih delavcev Slovenije.
- Pušnik, M. 2013. »Nasilje v šoli v krogu nasilja.« V *(O)krog nasilja v družini in šoli*, ur. M. Muršič, 107–143. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Pušnik, M. 1999. *Vrstniško nasilje v šolah: modeli delovanja; spodbudno vzgojno-učno okolje*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Prgič, J. 2010. *Šolska in vrstniška mediacija: vse, kar morate vedeti o mediaciji v šoli*. Griže: Svetovalno-izobraževalni center M1.
- Radford, L. 2012. *Rethinking Children, Violence and Safeguarding*. London in New York: Continuum.
- Rigby, K. 2008. *Children and Bullying: How parents and Educators Can Reduce Bullying at School*. Oxford: Blackwell.
- Smith, P. K. 2003. »Violence in Schools: An Overview.« V *Violence in Schools: The Response in Europe*, ur. P. K. Smith, 1–13. London: RoutledgeFalmer.
- Vanček, N. 2002. »Spolno nasilje.« V *Nasilje – nenasilje*, ur. D. Lešnik Mugnaioni, 149–174. Ljubljana: i2.
- Zabukovec Kerin, K. 2002. »Vrstniško nasilje v šoli.« V *Nasilje – nenasilje*, ur. D. Lešnik Mugnaioni, 103–122. Ljubljana: i2.

■ Doroteja Lešnik Mugnaioni je predavateljica na Šoli za ravnatelje.
mugnaioni.lesnik@siol.net

Ingrid Klemenčič je svetovalna delavka in pomočnica ravnatelja
 na oš Simona Jenka Kranj.
ingrid.klemencic@osjenka.si